

Doğum ile İlgili Halk İnanışları Erzincan Örneği

Folk Beliefs Related to Birth Erzincan Example

Merve Nur SEZGİN*

Öz

Kültür, bir toplumun yaşam tarzını belirleyip nesilden nesile aktarılan davranışlar, değerler, gelenekler, inançlar gibi unsurlardan oluşur. Bu unsurlar genel olarak toplumdan topluma sözlü olarak aktarılır. Sözlü kültür ve halk inanışları toplumların, tarihi, kimliği ve dünya görüşlerini şekillendiren önemli unsurlardır. Bu kavramlar, yazılı kaynaklardan ziyade nesilden nesile aktarılan bilgi ve gelenekleri içerir. Türk kültüründe sözlü kültürün önemi oldukça büyüktür. Özellikle göçebe yaşam süren eski Türk topluluklarında, yazılı kaynaklar çok fazla bulunmadığı için bilgi aktarımı ağırlıklı olarak sözlü kaynaklar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Geleneği yansıtan inançların içinde ritüeller önemlidir. Birey ve toplum için önemli olan bu ritüeller kültürün şekillenmesinde belirleyici bir unsurdur ve insanoğlunun doğum, evlilik ve ölüm gibi önemli geçişlerinde gerçekleşir. Bu özel anlar toplumun gelenek ve inançlarına uygun olarak anılır. Toplumun sürekliliğini ve birlikteliğini pekiştiren geçiş dönemi ritüellerinden başlangıcı işaret eden doğumla ilgili inançlar, kültürün vazgeçilmez parçasını oluşturur. Bu dönemde sosyal ve biyolojik olarak değişim söz konusudur. Doğum ile ilgili olan geçiş dönemi ritüelleri, genelde bebeğin ve annenin korunup toplum tarafından kabul edilmesi ve yeni bir canlının dünyaya gelişini kutlayıp ona kimlik kazandırması bakımından önemlidir. Doğum öncesinden doğum sonrasına kadar çok sayıda gelenek, görenek ve inanç söz konusudur. İnanışlar farklı zamanlarda birtakım değişikliklere uğrasa da günümüzde devam etmektedir. Bu çalışma, insanoğlu için başlangıcın ifadesi olan doğum ile ilgili Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan köklü bir tarihe sahip olan Erzincan'da geçmişte uygulanmış ve günümüzde hâlâ devam eden âdetleri, gelenekleri ve inançlarını derleyip inceleyerek belirlemeye yöneliktir. Çalışmayla, Erzincan'ın toplumsal yapısı ve kültürel değerlerinin daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. İlin ritüel ve inançları hem bölgesel hem de genel anlamda Türk kültürüne ait önemli ipuçları vermesi bakımından da önemlidir. Bu ritüeller, bölgedeki toplumun değer yargılarını, sosyal yapısını, inançlarını anlamak için önemli veriler sunar. Geleneksel ritüellerin zamanla kaybolma ve unutulma riski karşısında çalışma ile kültürün korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması da amaçlar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnanış, Geçiş Dönemleri, Doğum, Gelenek, Erzincan, Sözlü Kültür

Abstract

Culture consists of elements such as behaviors, values, traditions, and beliefs that determine a society's lifestyle and are passed down from generation to generation. These elements are generally passed down orally from society to society. Oral culture and folk beliefs are important elements that shape societies' history, identity, and worldviews. These concepts include information and traditions passed down from generation to generation rather than written sources. Oral culture is of great importance in Turkish culture. Especially in ancient Turkish communities that lived nomadic lives, since written sources were not abundant, information transfer was mainly carried out through oral sources. Rituals are important among beliefs that reflect tradition. These rituals, which are important for the individual and society, are a determining factor in shaping culture and take place during important transitions of human beings such as birth, marriage, and death. These special moments are commemorated in accordance with the traditions and beliefs of society. Beliefs related to birth, which mark the beginning of the transitional period rituals that reinforce the continuity and unity of the society, constitute an indispensable part of culture. During this period, there is a social and biological change. The transitional period rituals related to birth are generally important in terms of protecting the baby and the mother and accepting them by the society and celebrating the birth of a new creature and giving it an identity. There are many traditions, customs and beliefs from before to after birth. Although the beliefs have undergone some changes at different times, they continue today. This study aims to determine the customs, traditions and beliefs that have been practiced in the past and still continue today in Erzincan province, which has a deep-rooted history in the Eastern Anatolia Region of Turkey, regarding birth, which is the symbol of the beginning for human beings. It is thought that the social structure and cultural values of Erzincan will be better understood with the study. The rituals and beliefs of the province are also important in terms of providing important clues about Turkish culture both regionally and in general. These rituals provide important data to understand the value judgments, social structure and beliefs of the society in the region. In the face of the risk of traditional rituals being lost and forgotten over time, the study also aims to protect, keep alive and pass on the culture to future generations.

Keywords: Belief, Transition Periods, Birth, Tradition, Erzincan, Oral Culture

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi

ORCID: 0000-0003-2124-3821

1. Giriş

İnsanlar tarih boyunca inandıkları ve yaptıkları şeyler sonucunda kendilerine özgü bir tarih oluşturmuşlardır. Bu kültürü oluşturan birçok öge vardır; bunların en önemlilerinden biri ise dini inançlar ve pratiklerdir. Dini inanç ve uygulamalar, her kültürde insanlar için büyük önem taşımışlardır. Bu inançlar aynı zamanda geçmiş kültürle de bağlantılıdır. Tarih boyunca toplumların deneyimlemiş oldukları olaylar ve diğer kültürlerle kurdukları etkileşimler, dini inanç ve ritüellerde zaman zaman değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda genelde Anadolu, özelde ise bir Anadolu şehri olan Erzincan’da İslam öncesi Türk inanışlarının ve İslam sonrası inançların etkilerini görmek mümkündür.

İnsanoğlunun hayatında bazı değişikliklere sebep olan, insanlar tarafından da önemli olarak kabul edilen bazı zaman dilimleri vardır. Bu dönemlerde insan için yeni bir evre başlar. Yeni bir döneme geçiş olduğu için bu evrelere geçiş dönemleri denir (Eroğlu, 2017: 258). Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemleri insan hayatını büyük ölçüde etkiler ve birtakım özel tören ve uygulamalar içerir. Ayrıca içinde çeşitli gelenek ve inançlar barındırır.

Geçiş dönemi; toplumun yapısını, kültürünü, beklentilerini şekillendiren inançların, âdetlerin, dinsel ve büyüsel niteliklerin bir araya geldiği süreçlerdir. Hepsinin amacı bireyin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemektir. Toplumda uygulanan bu işlemlerdeki asıl amaç ise kişiyi girdiğine inanılan tehlikeli ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 1995: 131). Bireyin yaşamındaki önemli değişimlerin yaşandığı geçiş dönemi inanç ve ritüelleri toplumsal ve kültürel açıdan büyük önem arz eder. Çünkü bu ritüeller, bireyin yaşamında meydana gelen değişimlerin toplum tarafından kabul edilip onaylanmasını sağlar. Toplumun değerlerine uygun olarak gerçekleştirilen bu ritüeller, toplum birliğini güçlendirir ve bireyi yeni sosyal rolüne hazırlar. Aynı zamanda geçmişten gelen kültürel ve dini mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.

“Doğum, sünnet, askere gitme, evlilik, ölüm gibi hayatın çeşitli dönemleri ve çiraklık, kalfalık, ustalık gibi yetenek geliştirme ve kanıtlama basamakları birçok geçiş ritüeline zemin hazırlar. Bu ritüellerle kişi yalnız bırakılmaz, kişinin yeni durumu kutlanır ve böylelikle kişinin geçişi kolaylaşır” (Günay, 1995: 2). Doğum yapmış olan birey yalnız bırakılmayarak yeni döneme uyum sağlayıp bireyin yeni değişimle daha kolay başa çıkması sağlanır. Bireyin toplumsal bağları güçlenir.

Hayatının ilk aşaması olan doğum, toplum için kutsal kabul edilen ve mutluluk veren önemli bir dönemdir. Bu dönemle ilgili olarak doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası olmak üzere çeşitli ritüeller uygulanır. Eski çağlarda, Türklerin doğum ile ilgili inançları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Orta çağa gelindiğinde ise Türk kaynaklarında doğum ve evlat sahibi olmanın önemiyle ilgili bilgiler bulunmaya başlanmıştır. Geçmiş yüzyıllardan günümüze gelen doğum ve onun aşamaları birçok geçiş ritüeli ve törenini içinde barındırır. İnançlar, insanları gebelikten evvel pek çok âdetlere uymaya ve bu âdetlerin gerektirdiği davranışları yapmaya zorlar. Doğumun çevresinde yüzlerce âdet, inanç, dinî ve büyüsel nitelikli birçok davranışın şekillendiğini görmek mümkündür (Örnek, 1995: 132). Doğum sadece biyolojik bir olay olmayıp toplum ve kültür açısından da büyük öneme sahiptir. Anadolu’da doğuma çok büyük önem verilir ve farklı bir kutsiyet atfedilir (Eröz, 1977: 15). Doğum öncesinde anne koruma altına alınarak çocuk düşmesin diye birtakım ritüellerde bulunulur. Doğum sonrası ise Anadolu’nun bazı bölgelerinde bebek ve annesi albasması gibi kötü ruhlardan veya dışarıdan gelebilecek herhangi bir olumsuzluktan korumak amacıyla bazı pratikler ve ritüeller uygulanır. Albasması her bölgede aynı ad ve şekilde bulunmamaktadır. Anadolu’nun bazı bölgelerinde “albasması” yerine farklı adlar kullanılır. Karadeniz bölgesinde “cıngoloz, tavara, ağırbasan, şubat karısı” gibi adlarla kullanılır (Kalafat, 2006: 280).

Erzincan, tarihî ve kültürel mirasıyla ön plana çıkan, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Bu kültürel mirasın bir parçası olarak, Erzincan'ın doğum gelenekleri de büyük önem taşır. Doğum, toplumlar için özel bir dönemdir ve her kültürde farklı geleneklerle kutlanır. Erzincan'ın doğum gelenekleri de bu özel zamanı kutlama ve yeni doğanı karşılama adına derin bir anlam taşır. Bu kültürel zenginliğin yok olmasını önlemek amacıyla kayıt altına alınması önemlidir.

2. Erzincan Doğum Ritüelleri

2.1. Doğum öncesi Ritüeller

Türk kültüründe çocuk sahibi olmak başta neslin devamlılığı olmak üzere pek çok açıdan önemli bir değerdir. Dede Korkut destanında da Bayındır Han'ın düzenlemiş olduğu toyda “Kiminki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemez ise dursun gitsin. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta 'ala kargayupdur biz dahi kargaruz” (Ergin, 1997: 78). İfadesi Türk kültüründe çocuğun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Anne ve babaya güven kazandıran, onların toplumdaki itibarını arttıran ve soyun devamını sağlayan doğum hem aileler hem de çevredeki akraba ve komşular için büyük önem taşır. Bu kadar değer verilen bir olayın etrafında çeşitli ritüellerin bulunması da kaçınılmazdır (Kabak, 2011: 52). Çocuk bütün milletlerde gelecek için umut kaynağı, gelenek için ise taşıyıcı olarak görülür. Geleneksel toplumlarda çocuk, evliliğin amacı ve sonucu olarak görülür. Kadının hamile kalması ve sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmesi toplumun ona yüklediği önemli bir görevdir (Arısoy, 1974: 7134). Bu yüzden evlilik sonucu gelinin hamile kalması beklenir. Hamile kalmayan geline ise halk hekimliği vasıtasıyla tedavi yolları denenir. Geçmişte çocuğu olmayan çiftler, çeşitli inanç ve geleneksel uygulamalara başvururken, günümüzde bu durum için genellikle tıbbi yöntemler tercih edilmektedir. Öncelikli olarak düğün olduğunda gelin eve geldiğinde kucağına bir bebek verilir. Böylece gelinin daha çabuk hamile kalacağına inanılır. Hatta bu verilen bebek genelde erkektir. Çünkü ilk çocuğun erkek olması soyun devamlılığı açısından önemli görülür. Damadın ailesi ilk çocuğun erkek olmasını ister (K.Ş.-7, K.Ş.-12). Gelinin ayaklarını üşütmesi durumunda bebeğinin olmayacağına inanılır ve geline patik verilerek sürekli ayaklarının sıcak olmasına özen gösterilir (K.Ş.-10). Gelinin ne yiyip içtiğine kadar dikkat edilir. Gelinin ekşi ve maydanoz yemesinin hamile kalmasını zorlaştıracığına inanıldığı için bunlardan uzak durması beklenir. Ayrıca maydanoz hamile kalmayı zorlaştıracığı gibi hamile ise düşük yapmasına da sebep olur (K.Ş.-9). Hamile kalmak için bazı yiyeceklerin tüketilmesi ya da bazı yiyeceklerden kaçınılmasına yönelik ritüeller genellikle geleneksel inançların ve halk tıbbının da yansımasıdır. Halkın geleneksel inançlar neticesinde edinmiş olduğu deneyim ve birikimlerden oluşan halk tıbbi kültürel mirasın korunması açısından büyük öneme sahiptir.

Gelinin rahminde hamile kalmasına engel bir iltihap olabileceği düşünülerek kocakarı ilacı dediğimiz ilaçlar uygulanır. Ebe gömeci veya sütle birlikte maydanoz kaynatılarak gelinin bu süt buharına oturtulması önerilir (K.Ş.-2, K.Ş.-8). Tuz kavrularak kasıklarına sarıldığında kadının rahmindeki iltihabın çözülerek kısa zamanda hamile kalacağına inanılır (K.Ş.-4, K.Ş.-7, K.Ş.-10). Ayrıca herhangi bir iltihap durumundan dolayı hamile kalamadığı düşünülen gelin, kaplıca suyunun iltihapları temizleyeceğine inanılarak Ekşisu mevkinde bulunan kaplıcalara götürülür (K.Ş.-5, K.Ş.-12, K.Ş.-5). Gelinin rahim üşütmesi olduğu için hamile kalamadığı düşünülür ve karın bölgesine masaj yapılarak karın bölgesine kara sakız yakısı yapıştırılır ve bir süreliğine kara sakızın kalması sağlanır (K.Ş.-2, K.Ş.-9). Genelde yaşlı olan mahalle ebesine gidilerek bel çektirilir. (K.Ş.-11, K.Ş.-6) Rahmin eğri olabileceği düşünüldüğü için yine mahalle ebesine gidilerek rahim eğriliği

düzeltilir ve yeniden tekrarlamasını diye rahmin iki yanına sabun koyularak çarşafıla sımsıkı sarılır (K.Ş.-4, K.Ş.-12). Deneyimli bir ebe tarafından fiziksel bir muayene veya müdahalede bulunularak rahim ile ilgili sorunların düzeltileceğine inanılır (Erdemir, 2003: 45).

Anadolu'nun bazı yörelerinde görülen geline kırk kilitli kemer takılma ritüeli doğurganlık ve neslin devamı gibi derin sembolik anlamlar taşır. Erzincan'da da bu kemerin takılması ile gelinin kötü ruhlardan korunacağına ve hamile kalacağına inanılır. Kırk evden kırk kumaş parçası toplanarak kemer şeklinde dikilir ve kilitler de takıldıktan sonra kadının beline bağlanır bu şekilde kötü göz ve nazardan korunarak hamile kalacağına ve bebeğin düşmeyeceğine inanılır (K.Ş.-3, K.Ş.-10).

Halk arasında kutsal olarak kabul edilen Cırcımı'da yer alan "Guguk Taşı" adı verilen delikten dilek dilenip dua edilerek taş atılır. Böylece hamile kalacağına inanılır (K.Ş.-5, K.Ş.-1). Hamile kalamayan kadına sabah ezanı okunmadan hemen önce Mollaköy'de yer alan kutsal ve şifalı olduğuna inanılan gözeden de su içirilirse ve kadın bidonlara doldurduğu suyu evine götürerek o su ile yıkanırsa hamile kalacağına inanılır (K.Ş.-7, K.Ş.-12). Ayrıca Kemaliye ilçesinin Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal Türbesi'ne gidip dua edildiğinde de hamile kalacağına inanılır. "Yengem ve yengemin annesi rüyasında iki tane kundakta çocuk görürler ve onlara Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal türbesine gitmeleri söylenir. Türbeye gelip dua edip adak adarlar. Zaman sonra yengem hamile kalır ve ertesi yıl gelip iki adaklık kurban kesip dağıtırlar"(Bezgin, 2019: 105). Erzincan Merkez Ulular Belediyesi sınırları içinde bulunan Aziz Baba türbesi de çocuğu olmayanların ziyaret edip adak adayarak dua ettiğinde çocuğu olacağına inanılan türbeler arasındadır. Türbede dua edildikten sonra duası gerçekleşen aileler adaklarını yerine getirmek üzere tekrar türbeyi ziyaret ederler. "Benim kızım hamile idi. Doktor ona kız çocuğu olacağını demiş. Damadımda erkek çocuk istiyordu. Kızım rüyasında Aziz Baba'yı görmüş rüyasında eline kundakta erkek çocuğu vermiş. Kızım geçen yıl doğum yaptı. Erkek torunum oldu. Biz de buraya gelip hem torunumu sünnet ettirmek hemde kurban kestirmek istedik" (Bezgin, 2019: 58)

Eski Türkler, atalarının ruhlarına dua eder, onları memnun etmek için kurban sunarlardı. Bu ritüellerin hem ataların ruhlarının korunma sağlanması hem de kötü ruhlardan korunma amacı taşıdığı düşünülürdü (Kafesoğlu, 1977: 140). Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra atalar kültü, İslamî inanç ile harmanlanarak türbe ziyaretleri ve evliya kültü haline dönüştü. Ataların ruhlarına dua etme geleneği, ölmüş velilerin ve ailimlerin ruhlarıyla iletişim kurma amacı taşıyan türbe ziyaretlerinde devam etti (Kartal, 2022: 48). Halk arasında yaygın bir inanç olan ve atalarının ruhlarının yaşamları etkilediğine ve koruduğuna dair inançtan gelen atalar kültürünün bir uzantısı olarak türbe ziyareti Erzincan'da da gerçekleştirilir. Evliyaların, dervişlerin, dini olarak önemli kabul edilen kişilerin mezarları ziyaret edilerek dualar edilir. Erzincan'da yedi hafta Terzibaba'ya gidilerek dua edilirse hamile kalmak isteyen kadının duasının kabul olacağına inanılır. Sultan Seydi (Seyyid Acepşir Gazi) Türbesine de aynı şekilde gidip dua edildiğinde duaların kabul olacağına inanılır. Esesi köyündeki Alicerah türbesi ve Keleriç köyündeki Oğlanağa türbesi de sıklıkla gidilip dualar edilen türbeler arasındadır. Türbelerde dua edilir, adak adanır ve çocuk olduğunda adağın yerine getirileceğine dair söz verilir (K.Ş.-3, K.Ş.-9, K.Ş.-5). Birçok kültürde görülen bu ritüel, Türk kültüründe de yaygın olarak görülmektedir. Adanan adak, mutlaka yerine getirilmelidir. Eğer adak yerine getirilmezse olumsuz durumlarla karşılaşılacağına inanılır.

Hamilenin yüzüne baktığı insanların ve hayvanların, yediği yiyeceklerin, yaptığı bazı davranışların çocuğun vücudunu etkileyeceğine inanılır (Boratav, 1984: 146-147). Hamile kadın ne aşerdiyse yani canı ne istediye mutlaka bulunup yedirilmesi gerekir. Eğer yemezse çocuğun uzuvlarından birinin eksik olacağına inanılır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde görülen hamile gelinin türbe ziyaretine gidememe inancı Erzincan'da da

sıklıkla görülür. Bu inancın kökeni tam olarak bilinmese de dini ve kültürel düşüncelere dayandırılarak hamile kadın türbe ziyaretine giderse çocuğun herhangi bir yerinde ziyaret adı verilen bir lekelenme, pembe, kahverengi veya siyah bir işaret olacağına inanılır (K.Ş.-1, K.Ş.-6). Hamile kadın, gül kokladığında ise çocuğun yüzünde veya herhangi bir yerinde gül çıkacağına inanılır gül veya kokulu çiçekler de koklatılmaz (K.Ş.-4, K.Ş.-8) Ciğer yediğinde vücudunda siyah lekeler olacağı düşünülür (K.Ş.-6, K.Ş.-10). Eğer hamile, ayva yerse çocuğun yanaklarında gamze olacağına ve güzel olacağına inanılır (K.Ş.-11). Eğer Cimin Üzüümü (Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde yetişen meşhur üzüm) yerse gözlerinin iri ve güzel olacağına inanılır (K.Ş.-1, K.Ş.-6, K.Ş.-10). Hamile olan kişinin çirkin ve kötü şeylere bakması da engellenir. Çünkü hamile neye bakarsa çocuğun ona benzeyeceğine dair inanç yaygındır. Çocuğun kime benzemesi isteniyorsa hamilenin en çok o kişiye bakması istenir. Güzel olan kişilere bakarsa çocuğun güzel olacağına inanılır (K.Ş.-8, K.Ş.-2, K.Ş.-6). Hamile kadının karnına bebek ilk tekme attığı anda kadın kime bakarsa çocuğun da ona benzeyeceğine inanılır (K.Ş.-3, K.Ş.-4, K.Ş.-11). Bu inançlar, halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel inançlara bağlıdır.

Çocuğun cinsiyeti hakkında tahminde bulunmak için iki yastık getirilir. Birinin altına makas konulur diğersinin altına bir şey konulmaz. Hamile kadın, altında makas olan yastığa oturursa doğacak bebeğin kız, altı boş olan yastığın üstüne oturursa bebeğin erkek olacağı tahmin edilir (K.Ş.-1, K.Ş.-5, K.Ş.-12). Eğer hamile kadın günden güne çirkinleşiyorsa, yüzü çilleniyoorsa doğacak çocuğun kız olduğuna inanılır. Kadının karnı çok büyüyorsa erkek, kadının karnı top gibi duruyor ve kalça bölgesinden kilo alıyorsa bebeğin kız olduğuna inanılır (K.Ş.-7, K.Ş.-8, K.Ş.-11). Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte bu tür uygulamalar artık çok fazla görülme de kırsal kesimlerde az da olsa bu uygulamalar devam etmektedir.

Bebeğin ve annenin nazardan ve kötü gözlerden korunması için hamile kadının üzerinde muska adı verilen ayetlerin yazılı olduğu kâğıdı taşıması sıkça görülür. Ayrıca doğacak kadının sağlıklı olması için hamile kadına süt içirilir. Bu inanışlar, halk arasında yaygın olarak görülür (Kaya, 2004: 132).

2.2. Doğum ve Doğum Sonrası

Doğum anında ve sonrasında da birçok ritüel uygulanır. Bu ritüeller farklılık gösterse de hepsi anne ve bebeği korumaya yönelik yapılan pratiklerdir. Anadolu'da "Doğuma hazırlık, zenginlikle fakirlikle, görgü ve bilgiyle ilgili olduğu için hazırlıklar her dönemde ve her yerde değişik değişik olmaktadır." (Altun, 2004: 152)

Eskiden Erzincan'da doğumlar evde, ebeler tarafından yaptırılır fakat hamile kadında herhangi bir rahatsızlık oluyorsa doktora götürülürdü. Doğuma hamile kadının yanına ebe ve kızın annesi girerdi (K.Ş.-12-, K.Ş.-7).

Doğum sırasında doğumun kolay gerçekleşmesi amacıyla kapı ve pencerelerin açık bırakılması gerektiğine inanılır. Bunun doğumu daha da hızlandıracağına inanılır. Ayrıca, evde dualar okutulur ve demir hibi nesnelere doğum odasında bulundurulur. Böylece kötü ruhların uzaklaşacağına inanılır (Kaya, 2004: 135).

Bebek doğduğunda baba, müjdeli haberi veren kişiye para veya hediye verir. Ebe doğumu yaptırdığı için ona ücreti dışında ayrıca bir miktar müjde parası, altın veya çeşitli hediyeler verir. Bu geleneği yerine getirerek çocuğun bereketli, sağlıklı olacağına inanılır (K.Ş.-12).

Yeni doğan bebeğe isim seçmek önemli olaylardandır. İnsanın hayatında isimlerin büyüsel ve gizemsel bir gücünün olduğuna inanılır (Arık, 2010: 6). Bebek doğduktan hemen sonra evin büyüklerinden bir erkek, bebeğin sağ kulağına ezan okur ve bebeğe ismini verir (K.Ş.-2). Bu ritüel bebeğin İslam inancıyla dünyaya gözlerini açması için yapılan ilk uygulamadır.

Doğum sonrası, ilk günlerde bebek sarılık olmasın diye bebeğin yüzüne, beşiğine sarı örtü örtülür. Sarı rengin, sarılığın zararlı etkilerini uzaklaştıracağına inanılır. Bebeğin ağzına ilk doğduğunda çay kaşığıyla az miktarda

şeker ve suyun karışımı olan kant adı verilen şerbet damlatılır. Bu sayede sarılık olmayacağına inanılır (K.Ş.-5, K.Ş.-8).

Lohusa anneye sütü fazla olsun diye tatlı gıdalar yedirilir. Anadolu’da da yaygın olan lohusa şerbeti adı verilen içecek hazırlanır. Lohusa şerbeti için aktardan “kızılıcak şekeri” alınır. Bu şeker suda ezilerek eritilir. Böylece kırmızı renkli lohusa şerbeti hazırlanmış olunur. Bu şerbet, anneye ve ziyarette bulunan misafirlere ikram edilir. İrmikli sütlü tatlılar yapılır. Bebeğe gaz yapmayacak tatlı gıdalar anneye bolca verilir (K.Ş.-9, K.Ş.-5). Hazırlanan lohusa şerbetinin lohusa anneyi ve bebeği kırk gün kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Lohusa kasının başucunda Kuran-ı Kerim bulundurulması geleneksel olarak oldukça önemli bir koruma yöntemi olarak görülür. Ayrıca kırmızı kurdele ve ip kullanılarak kötülüklerden korunma sağlanmaya çalışılır (Kaya, 2004: 137).

Bebeğin sağlıklı, güçlü ve nazardan korunur olması için bazı ritüeller uygulanır. Bebeğin ilk yıkama suyuna tuz dökülerek yıkanır ki bebekte pişik olmasın. Bebeğin vücudu zeytin yağı ile yağlanır ki kendi güçlü, kuvvetli, cildi ise yumuşak olsun. Bebek doğduğunda kıyafetleri ters giydirilir ki bebeğe nazar değmesin. Ayrıca bebek sıkıca kundağa sarılır ki bebek huzurlu olsun, vücut sıcaklığını korusun ve kendini güvende hissetsin (K.Ş.-1, K.Ş.-11). Kundaklama, bebeğin vücudunun bir örtü ya da kumaşla sıkıca sarılması uygulamasıdır. Bu geleneğin kökenleri Orta Asya Türklerinden itibaren görülmektedir. Türklerin göçebe yaşam tarzında, bebeklerin korunması, taşınması ve düzgün bir vücut yapısına sahip olması amacıyla kundaklama önemli bir rol oynamıştır. İslamiyet’in kabulüyle birlikte bu gelenek, dini ve kültürel öğelerle zenginleşmiştir (Ögel, 1995: 128). Erzincan’da uygulanan kundaklama Türk kültüründe ve Anadolu’nun pek çok yerinde uygulanan bir gelenektir. Bebeğin düzgün bir şekilde büyümesi ve sağlıklı bir bedene sahip olması için bebeğe kundaklama yapılır. Özellikle bacakların düz bir şekilde gelişmesi amacıyla bebeğin sıkıca sarılması yaygın bir uygulamadır (Arık, 2010: s. 40). Bebek kötü ruhlardan ve nazardan da korunmak için kundağa sarılır. Kundak sadece fiziksel bir örtü değil, aynı zamanda manevi bir kalkan olarak kabul edilir (Kafesoğlu, 1977: 150).

Bir müddet sonra bebeğin kuruyup düşen göbek bağı, genelde okul veya cami bahçesine gömülür. Bu şekilde çocuğun ileride başarılı ve güzel ahlak sahibi olacağına inanılır. Bazen cinsiyete bağlı olarak farklı yerlere de koyarlar. Kız bebeğin ise ileride yaşadığı eve bağlı olması için evin herhangi bir yerine, erkek bebekse hangi mesleğe sahip olması isteniyorsa o mesleğe ait bir alana da koyarlar (K.Ş.-1). Göbek bağının gömülmesi ile ilgili ritüeller aslında bebeğin geleceği hakkında dilekleri de temsil eder. Genellikle bebeğin hayatını belirli bir alanda daha mutlu ve başarılı geçirmesi dileğiyle bu uygulamalar yapılır.

Kırk gün, lohusa annenin doğum sonrası dönemi atlatarak yeni hayata uyum sağlaması için bir geçiş dönemi olarak görülür. “Lohusalık, kadının doğumundan kırkıncı güne kadar geçen zamanki durumuna verilen addır. Anadolu’da yeni doğum yapmış kadına: lohusa, loğsa, doğaz kesen, emzikli neyse gibi adlar verilir. Yeni doğum yapmış olan kadına halk arasında genel olarak kullanılan bir ifadeyle ‘lohusa’ denmektedir” (Örnek, 1995: 143). Anadolu’da lohusalık döneminde al karısı veya al basması da denilen durum ile ilgili muhtelif inançlar vardır. Erzincan’da da bu inançlar yaygındır. Bu süreçte anne, kırk basmasın, al karısı gelmesin, kötü ruhlardan korunsun düşüncesiyle ve annenin mezarının kırk gün açık kaldığı inancıyla kırk gün yalnız bırakılmaz.

Al rengin koruyucu bir özelliğe sahip olduğu düşünülür ve bu yüzden kırk gün boyunca al karısı zarar vermesin diye al renk kullanılır (Kılıç, 2003: 201). Erzincan’da anneye al renk tülbent, saç tokası veya saçta takılan bir taç verilerek al basması engellenmeye çalışılır (K.Ş.-7, K.Ş.-4). Kırk gün boyunca bebek ve annesi evden çıkarılmaz. Çıkması gerektiği durumlarda da gece çıkarılmaz. Yeni gelinlerin, kırkı çıkmadan lohusayı ziyaret

etmesi hoş karşılanmaz. İki kırkı çıkmamış lohusa kadın karşılaştıklarında birbirlerinden kötü ruhları, olumsuzlukları çekmesinler diye birbirlerine iğne verirler bu iğneyi değiştirdiklerinde olumsuzluk olmayacağına inanırlar (K.Ş.-8). Anne ve bebeğin savunmasız ve hassas olduğu bu dönemde al basmasının düşüncesiyle bebeğin beşiğine, babasının gömleği veya atleti konulur. Ayrıca bebeğin beşiğinin üstüne Kuran konulur. Al basmasını diye dikkat edilen bu süreç kırk gün geçtikten sonra sona erer ve bu süreç sonunda kırk suyu adı verilen içine buğday, pirinç, altın atılmış su ile bebek yıkanır. Altının olduğu su ile bebek yıkanırsa sarılık olmayacağına inanılır. Buğdayın atıldığı su ile bebek yıkanırsa bereketli olacağına inanılır (K.Ş.-5, K.Ş.-9) Bebeğin bereketli, huzurlu, sağlıklı bir hayatı olması ümidiyle bebeğin yıkanacağı suyun içine belirli malzemeler koyularak

Kırk gün sonunda “kırk uçurması” adı verilen gelenek yerine getirilmek üzere evden çıkılır. “Doğumdan sonra en bilinen âdet kırk gün boyunca bebeğin ve annenin evden dışarı çıkmamasıdır. Kırkıncı günün sonunda da yöreden yöreye değişiklik gösterse de genelde yumurta kabuğu ile 41 kez su konarak bebek kırklanır hatta bebeğin cildinin parlak olması için kırılan yumurtalar suya katılır. Anne boy/gusül abdesti alır. Bu ritüelden sonra anne ve bebek gönül rahatlığıyla dışarı çıkar. Bebek ve annesi bir akrabaya kırk uçurma ziyaretine giderler (Beyaz, 2017: 41) Genelde ilk olarak erkeğin ailesine ziyarete gidilir. Ziyaretten çıkarken aile büyükleri, bebeğe para veya altın verirler. Ayrıca gidilen her evden yumurta, şeker verilir. Bu şekilde çocuğun bereketli olacağına, uğur getireceğine inanılır. Bebeğin kırkıncı günü mevlid okutularak çeşitli ikramlarda bulunulur (K.Ş.-11). Kalafat’a göre, çocuğun doğumundan kırkı çıkana kadar geçen zaman, anne ve bebek için çok önemlidir. Kırk, yarı kırk, kırklı olmak, kırkı çıkmak, kırklamak, kırkını çıkarmak halk inançları olarak geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Anadolu’nun farklı illerinde farklı ritüeller uygulanmıştır (Kalafat, 1999: 81).

Ailenin devamı ve soyun sürdürülmesi bakımından önemli olan ilk torun için kızın annesi bebeğin “beşik takımı” adı verilen beşik, yorgan, yatak, yastığını hazırlar ve bebek için çeşitli kıyafetler ve hediyeler alır, yelek, patik, hırka, battaniye örer veya örgü bilen kişilere ördürür. Beşiğini doğum öncesi hazırlar diğer hediyeleri ise kırk çıktığında ziyarete gidildiğinde verir (K.Ş.-5)

Bebeğin ilk dişi çıktığında “diş hediği” adı verilen buğdayın haşlanarak içine nohut, badem, üzüm katılan yiyecek, mahalledeki komşulara ve yakınlarla dağıtılır. Bebeğin ilk dişinin çıktığında diş buğdayı yapılmasının sebebi bulgurun patladığı gibi dişlerin de patlayacağı düşüncesinden gelmektedir (Çelik, 2008: 419). Hedik yapılarak tanıdık herkese dağıtılır. Genelde mahalledeki çocuklara dağıtılır (K.Ş.-8, K.Ş.-1). Diş hediği, Türk kültüründe köklü bir yere sahip olan, geçmişten günümüze uzanan güçlü bir uygulama olarak hâlâ devam etmektedir.

Bebek yürümeye başladığında ise “Ayak Çöreği” adı verilen çörek komşulara dağıtılarak çocuğun ayağını sağlam basacağına inanılan bir ritüel yerine getirilir. Eğer ayak ketesi yapılmazsa çocuğun sürekli düşeceğine inanılır. Yapılıp dağıtılan ketenin, çocuğun zarar görmesini, düşmesini engelleyeceğine inanılır (K.Ş.-10, K.Ş.-7). Bu ritüelin gerçekleştirilmesi neticesinde çocuğun güçlü adımlar atacağına inanılır.

3. Sonuç

Soyun devamlılığı olan doğum ile ilgili ritüeller Anadolu’nun her ilinde coğrafi yapıya, farklı etnik gruplara, inançlara kısacası yerel ve sosyal dinamiklere bağlı olarak farklılıklar gösterse de nesilden nesile aktararak günümüze ulaşmıştır. Bu ritüeller, kadının hamile kalmasıyla başlar bebeğin kırkı bitip kadının lohusalığının son bulduğu güne kadar devam eder.

Doğum ritüelleri, geçmişten günümüze canlılığını sürdüren gelenek, görenek ve inançları içinde barındıran kültürel mirasın önemli parçasıdır. Bu ritüeller, toplumların kültürel mirasını ve geleneksel değerlerini somutlaştıran anlamlı pratiklerdir. Tarihsel süreçte pek çok kültürde doğum, sadece biyolojik bir olay olmaktan öte, derin manevi ve toplumsal anlamlar taşıyan bir deneyim olarak görülmüştür. Bu ritüellerin çoğu, annenin ve yeni doğanın korunması, toplumsal bağların güçlenip dayanışmanın pekişmesi gibi işlevlere sahiptir. Ayrıca bu ritüeller toplumsal kimliği, aidiyeti ve birliği pekiştirirken yeni bir hayatın başlangıcını da simgelemekte ve Anadolu'nun her köşesinde olduğu gibi Erzincan'da da hâlâ canlılığını korumaktadır. Ritüeller, geçmişten günümüze aktarılırken birtakım değişikliklere uğramış olsa da genelde Anadolu'nun, özelden Erzincan'ın kültürel yapısını besleyen önemli unsurlardır. Bu unsurlar, toplumun hafızasını canlı tutarak, geçmişle gelecek arasındaki köprü görevini sürdürmektedir. Bu nedenle bu çalışma yapılarak yazılı ve sözlü kaynaklar yardımıyla Erzincan ve çevresindeki bu inanç, gelenek ve görenekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Erzincan ve çevresinde yapılan saha araştırması, bu bölgenin halk inanışları açısından zengin bir yapıya sahip olduğunu ve hâlâ geleneklerine bağlı olan ailelerde eski doğum geleneklerinin uygulandığını göstermektedir. Kültürel zenginliğini ve halk inançlarını yansıtan uygulamaların hâlâ devam ettiği özellikle doğum sonrası anneye ve bebeğe yönelik koruma temalı ritüellerin öne çıktığı görülmektedir. Bu ritüeller bireyin yalnız olmadığını hissettiren bir kültürel bağ işlevi görür. Yeni nesiller, atalarından duydukları bilgileri uygulamaya devam etmektedir. Bu gelenekler toplumsal bağların güçlenmesine ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca uygulanan ritüeller, Erzincan'da doğumun biyolojik bir olaydan öte manevi ve toplumsal bir anlam taşıdığını gösterir. Özellikle kötü ruhlara ve nazara karşı alınan önlemler, inançların ve geleneksel düşüncenin doğum esnasında, öncesinde, sonrasında olmak üzere doğum sürecindeki etkisini de ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, İzmit: Yayıncı Yayınları.
- Arık, D. (2010). Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme ile İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(36), 37-58.
- Arısoy, S. (1974). Folklor ve Doğum, *Türk Folklor Araştırmaları*, 15, 7134-7137.
- Bezgin, Y.K. (2019). *Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başgöz İ. & Boratav P. N. (1986). *Türk Halk Edebiyatı*, Bilgi Yayınevi.
- Beyaz D. (2006). Doğum Ritüelinin Demonik Varlığı: Gelincik Basması, *III. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri*, 39-46.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Çelik, T. (2008). *Uşak İlyaslı Kasabası Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdemir, A. (2003). *Anadolu Halk Tıbbında Kadın Sağlığı: Geleneksel Uygulamalar ve İnançlar*, İstanbul: Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.
- Eröz, M. A. (1977). *Türk Kültüründe Doğum Gelenekleri*, Milli Eğitim Basımevi.
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hıdırellez, *Milli Folklor*, 26, 2-3.
- Kafesoğlu, İ. (1977). *Türk Milli Kültürü*, Ankara: Ötüken Neşriyat.

- Kabak, T. (16-19 Kasım 2011). Nevşehir Derinkuyu İlçesi'nde Doğum ile İlgili İnanış ve Uygulamalar, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 8, 51-72.
- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 3. Baskı.
- Kalafat, Y. (2006). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kartal, E. (2020). Anadolu'da Türbe Ziyaretlerinin İnanç ve Pratik Bağlamında Değerlendirilmesi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2020, 96, 43-58.
- Kaya, T. (2004). *Halk Bilimi Açısından Erzincan*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, H. Ç. (2003). *Türk Kültüründe İnanç ve İnanışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Cilt 1)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- K.Ş.-1:** Şerife Oruç, 65, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Üzümlü/Erzincan
- K.Ş.-2:** Gülsüm Kahraman, 63, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı. Yücebelen Köyü/Erzincan
- K.Ş.-3:** Ayşe Akpınar, 58, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Bahçeli Köyü/Erzincan
- K.Ş.-4:** Semra Yeter, 45, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Bahçeli Köyü/Erzincan
- K.Ş.-5:** Ayşe Kaya, 48, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, Çukurkuyu/Erzincan
- K.Ş.-6:** Tüten Bedir, 52, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Merkez/Erzincan
- K.Ş.-7:** Rukiye Bilyay, 64, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Bahçeli Köyü/Erzincan
- K.Ş.-8:** Suna Yetiş, 52, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Yalnızbağ/Erzincan
- K.Ş.-9:** Neriman Uçar, 48, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yalnızbağ/Erzincan
- K.Ş.-10:** Sevim Güldökmez, 44, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Akyazı/Erzincan
- K.Ş.-11:** Dürdane Altun, 61, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, Buğdaylı Köyü/Erzincan
- K.Ş.-12:** Sevcan Tan, 58, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Kilimli Köyü/Erzincan